

"ויתלדו"

על משפחות רבות
לבית אבות

לחקר היוחסין בישראל

נפתלי אהרן וקשטיין

בעקבות מסורות יוחסין קדומות למשפחות רבותינו ה"ראשונים"
ז"ל / "קץ בבל – זרובבל" – וצאצאיו על פני תבל...

• • •

בראש המאמר הקודם הזכרנו את תקופת רבותינו ה"ראשונים" ז"ע, שנמשכה מאות בשנים, והיתה פרושה על פני ארצות רבות, ובה פעלו אישים רבים וידועים בתולדות אומתנו. תקופה זו, שהחלה מסוף תקופת גאונים בבל, נמשכה עד לסביבות שנת חמשת אלפים ומאתיים. מסורות יוחסין רבות מייחסות את מוצא משפחתם עד לאחד מרבותינו ה"ראשונים" ז"ע.

והנה, שושלות יוחסין רבות ונפוצות משתרנים ועולים במעלה היחס – עד למלכות בית דוד, על ידי נצר חשוב זה – מגזע שושלת דוד בן ישי הנודעים – ה"ה זרובבל בן שאולתא פחת יהודה הנ"ל, כאשר על פי רוב, עובר היחס דרך כמה וכמה מרבותינו ה"ראשונים" ז"ל, ולמעלה בקודש – רבותינו מתקופת ה"גאונים" ז"ל, ועד לדורות הקדומים יותר – בתקופת ה"רבנן פבוראי", ומשם – ל"ראשי הגליות" שעמדו להם לישראל בבבל ובארץ ישראל, המתייחסים כצאצאים ישירים – בן אחר בן – עד זרובבל בן שאולתא.

ועתה, במאמר שלפנינו, בהמשך לסידרה שבו פתחנו בס"ד את המאמר הקודם, ולקראת ימי החנוכה הבאים עלינו לטובה ולברכה, ראינו לנכון לפתוח בפרק מסכם אודות הנקודות הרבות שפתחנו בהם במאמרים שונים ביריעות "ויתלדו" אשר בהם הרבינו לדון במקורותיהם של סדרי היוחסין הללו ובטיב אמינותם, פעמים בארוכה ופעמים בקצרה. וזה החלי בעזרת השי"ת:

מעוז צור ראשונתי... דביר קדש הביאני, וגם שם לא שקטתי. ובה נגש ודמנתי. פי זרים עבדתי. וזין רעל מסתתי. כמעט שנקברתי. קין ככל, זרבל. קמין שבנים נאשנתי... וזנים נקבצו עלי. אזי בימי חשמיים. ופרצו חומות מנצלי. וממאז כל השמיים. ומזאת נקננים. נעשה גם ראשונים. בני בינה. ימי שמונה. קבעו שיר וזנים... קום לנו רעה שבעה.

• • •

במאמר שלפנינו, השני בסדרת "אבותינו הראשונים" לדורותיהם, שאותה פתחנו במאמר הקודם, נמשיך את האסופה המרתקת והמעניינת, המרכות בס"ד – מעט מזער ממש – מבחר ציטוטים וקטעי יוחסין, "חדשים וגם ישנים", שבו קושרים את יחוסייהם עד לרבותינו ה"ראשונים" ז"ע. כאשר לפעמים מדובר ביחס המוזכר בדברי ה"ראשונים" עצמם, ופעמים – ביחס המופיע בספרי צאצאיהם, וכל כיצא בזה.

והנה, זרובבל זה, הנזכר כאן בפיוט המפורסם הנהוג לשיר בימי החנוכה, מבני בניו של דוד מלך ישראל היה, בן אחר בן למלכי יהודה וישראל, וכפי שמצאנו את שלשת יחוסו מפורש יוצא בפרקים הראשונים שבספר "דברי הימים", [חלק א' פרק ג'].

והוא: (א) זרובבל. (ב) בן פדיה. (ג) בן שאולתא – פחת יהודה ונשיא הגולה. (ד) בן אסיר. (ה) בן יהויכין – הוא יכניה המלך. (ו) בן יהויקים – הוא אליקים המלך. (ז) בן יאשיהו המלך. (ח) בן אמון המלך. (ט) בן מנשה המלך. (י) בן חזקיהו המלך. (יא) בן אחז המלך. (יב) בן יותם המלך. (יג) בן עזריה המלך. (יד) בן אמציה המלך. (טו) בן יואש המלך. (טז) בן אחזיהו המלך. (יז) בן יהורם המלך. (יח) בן יהושפט המלך. (יט) בן אסא המלך. (כ) בן אביה המלך. (כא) בן רחבעם המלך. (כב) בן שלמה המלך. (כג) בן דוד המלך ע"ה.

על הצדיק זרובבל בן שאולתא אמרו חכמינו ז"ל, שעתידי הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש, וכל הצדיקים יושבים לפניו, וכיון שמסיים את ההגדה, עומד זרובבל בן שאולתא על רגליו, ואומר "יתגדל ויתקדש וכו', וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכו', נראה "ילקוט שמעוני", ישעי', רמז תכ"ט.

כפי שכבר כתבנו בעבר, ממנו התחיל הנהגת ראשי הגליות בעם ישראל, אשר הנהיגו את נשיאותם ושלטונם בקהילות ישראל אשר בבבל, כאשר ה"ריש גלותא" בדורו היה "מלך ישראל" בעיר אנפין, ועל פיהם היו מכתירים ראשי ישיבות ודיינים בכל גלילות ישראל.

בכל תקופת שלטונם הנשגב והמפואר של ה"רישי גלותא" שנמשך שנים רבות בבבל, לכל אורך תקופת התנאים והאמוראים ורבנן פבוראי והגאונים, במשך כאלף וחמש מאות שנה, נתמנו לתפקיד רם ונשגב זה אך ורק מי שהיה מבית דוד ומגזע זרובבל, ונתגל כבודם והדרם ותפארתם על ידי העם ומנהיגיו אשר חלקו להם כבוד מלכים.

שער ספר האשכול מאת רבי אברהם מנרונא חותנו ורבו של הראב"ד ז"ע

פרק ראשון

משפחות מיוחסות לבית דוד

א

רב חצוב גאון ויחוסו

בספר "סדר עולם זוטא", מצאנו את יחוסו של רב חצוב גאון. על פי הגירסא המצויה לפנינו, ובצירוף רשימות היוחסין הקדומות, כך הוא סדר יחוסו:

(א) רב חצוב. (ב) בן רב פינחס. (ג) בן רב אבדימי. (ד) בן רב נחמיה. (ה) בן רב מייז. (ו) בן רב יעקב. (ז) בן מר זוטרא. (ח) בן רב גוריא. (ט) בן מר זוטרא – [ועליו אומרים שהוא בוסתנאי]. (י) בן רב דוגא. (יא) בן רב דוגא. (יב) בן רב

למשלוח תגובות, הארות והערות, בירו-רים, "מגילות יוחסין", וכיצא בזה, על פי הכתובת דלהלן. לא נוכל להתייחס למכתבים הנשלחים ללא שם מלא, ומספר טלפון.

המאמר העיתוני לחקר היוחסין
רבי ינאי 56/12 רובע ז' אשדוד
פקס: 0765104905
דוא"ר: 0765104905@bezeqint.net

ה"ראשונים" לדורותיהם (ב)

אחרון הגאונים המיוחסים מבית דוד — הלא הוא (א) רב האי גאון, היה בנו של (ב) רב שרירא גאון, שהיה בנו של (ג) רב חנינא גאון, בנו של (ד) רב יהודה גאון, בנו של (ה) מר רב שמואל ריש כלה, שהיה מבני בניו של (ו) מר אבא (א: אבדו) גאון, אשר היה בן בנו של (ז) סופרו דמור יוסף גאון, שהיה מבני בניו של (ח) מר רב רבא גאון, בנו של (ט) רב דודאי גאון, שהיה מבני בניו של (י) רב מרי גאון, בנו של (יא) רב דימי, שהיה מבני בניו של האמורא (יב) רבה בר אבבה.

והאמורא רבה בר אבבה (יב), היה ממשפחת ה"רישי גלותא" שהיו מיוצאי חלציו של (יג) זרובבל בן שאולתא — אשר יחסו עולה כאמור עד דוד המלך ע"ה, וכמבואר במקרא — ב"דברי הימים".

● ● ●

עד, שבעבור קרוב אלף שנה מיום פטירתו, נתגלה לנו מידע חדש ביחסו של רב האי גאון, ולפתע פתאום הוא נעשה נצר משרשי של רב הצוב גאון. הפלא ופלא. החיבור המחודש הזה, נעשה באופן בלתי מקצועי בעליל, על ידי מאן דהו אשר החליט "להרכיב" את שושלת היוחסין של רב הצוב גאון אל תוך שושלת היוחסין של רב האי גאון, ובכך הוא הפך — לראשונה — את ה"אמורא רבה בר אבבה, לנכדו — בן בנו — של מי שחי שנים רבות אחרי — רב הצוב גאון, כאשר בהמשך הוא הולך ומונה את שושלת יחסו של רב הצוב גאון, דור אחר דור, בן אחר בן, עד דוד המלך ע"ה, כפי שהוא מצא מפורש באר היטב בספר "סדר עולם זוטא" הנ"ל...

הרעיון שלו היה פשוט למדי. הוא לקח את אחרון אבותיו — של רב שרירא גאון — הידועים לנו מאגרתו הנודעת, ה"ה האמורא רבה בר אבבה, והפך אותו לבנו של האחרון שנזכר במגילת "סדר עולם זוטא", ה"ה רב הצוב גאון...

● ● ●

אלא שבעבור תקופה, כאשר הבחינו המעתקים בחוסר ההגיון שבדבר, ולאחר שהבינו שלא יתכן ש"אמורא" יהיה בנו של "גאון", עמדו הם ותיקנו את הגירסא, כאשר הרציאו את שמו של ה"אמורא" רבה בר אבבה, ושיבצו אותו במקום חדש במגילה, מעט יותר למעלה, קרוב יותר לדורות הקדמונים.

כיצד התבצע השינוי? פשוט מאוד. את שמו של רבה בר אבבה, הקדימו לכמה דורות לאחור, והוא נהפך לאחד מאבות אבותיו של רב הצוב גאון, כשהוא משובץ במקום חדש. מעתה, האמורא רבה בר אבבה הוא "נכדו" של רב ענן (טו), ואביו/קניו של רב נתן (יד). ומה עם רב הצוב גאון? גם לו מצאנו פתרון. הוא הופך להיות "סבא" — מאבות אבותיו — של מר שמואל ריש כלה (ה)...

ומעתה, הכל על מקומו יבוא בשלום לכאורה. אלא שהמשפץ הזה לא לקח בחשבון שבכך הוא מקלקל את רצף הדורות שהיה עד כה ברציפות מדהימה — בבחינת "מאב לבן נוסעת", ומבלי להבחין שבכך הוא בעצם חולק על דבריהם של ראשי הגלויות עצמם בכלל, ובפרט לגירסת ה"סדר עולם זוטא", והוא בעצם ממציא כאן על דעת עצמו גירסא חדשה משלו...

● ● ●

ולמעשה, כך נוצר לנו בסביבות מאה וחמישים השנים האחרונות, מגילת יוחסין מחודשת ממש, יש מאין, בצורת שילוב מעובד בין יחסו של רב האי גאון לבין יחסו של רב הצוב גאון. ומעתה, כל מי שנמנה עם צאצאיו של רבי יצחקי הוקן מפראג, נמנה לפי זה גם עם צאצאיו של רב האי גאון, וגם של רב הצוב גאון, ומשם — גם של זרובבל בן שאולתא ועד למלכי בית דוד מלך ישראל.

[כאן אנו מגיעים לטעות נוספת — ונפוצה יותר. רבי יצחקי הוקן מפראג לא היה זקינו של המהר"ל מפראג, והוא לא היה שייך כלל למשפחתו. על הנסיבות אשר הביאו את הטעות הקדומה והנפוצה הזו, כבר הרחבנו רבות בעבר, ומשם תדרשנו קורא יקר.]

ד

רבי דוד ריש גלותא ויחסו

בראש חיבוריהם של האחים הצדיקים, הגאון הנערץ רבי אפרים אליעזר צבי הר"פ — שהיה אב"ד בק"ק מיקטין ובק"ק מעזריש ויד — מחבר ספרי "דוד תהלה" ו"מגדנות אליעזר" ו"עטרת צבי", ואחיו — הגאון רבי

תוספת לגליון המודיע כ"ב בכסלו תש"פ — ל"ז

שער ספר חסידים לרבי יהודה החסיד ז"ע

יוחסין למהר"ל מפראג" — על כל מהדורותיו השונות, ומשם — לכל כתבי היוחסין הנפוצים עד לזמננו. ונזאת, בנוסף לעצם הדבר שלפי רשמי הדורות, לא הותר רב האי גאון צאצאים אחריו.]

וגופא דעובדא הכי הוי. בעל הספר "עבודת היום" ביקש לציין פרט חדש ביחסו, על פי הנוסח הנפוץ והמשובש של מצבת קבורתו כפי שנדפס בספר "מטה משה". שם, כידוע, נוספו אל תוך ההעתקה, חמשה מילים שלמות, שלא נכתבו על המצבה מעולם. לאחר המילים: "והוא מנוח הגאונים", הוסיף שם הכותב והמעתיק את חמשת המילים הללו: "המיוחסים לאדונינו דוד בן ישי". מכאן נוצר היחס המדומה והנפוץ ביותר של רבי יצחקי הוקן, אשר היה — כביכול — מבני בניו של רב האי גאון. הא כיצד? בעל ה"עבודת היום" דקד בספרי התולדות מי הם אותם "גאונים המיוחסים לדוד המלך", והוא הסיק על פי מה שמצא וקרא בספר הקדום "ספר יוחסין", שהתיאור הזה הולם אך ורק את צאצאיו של רב האי גאון, והוא ה"גאון" היחיד מתקופת ה"גאונים" שהיו מוצע בית דוד.

ומעתה, מוכרחים לומר שרב האי גאון הוא זה שהיה ראש משפחת אבותיו של רבי יצחקי הוקן מפראג. אלא שמחבר ה"עבודת היום" הנ"ל, לא ידע כלל שהתיבות ה"מיוחסים לדוד בן ישי" לא נכתבו מעולם על מצבת קבורתו של רבי יצחקי הוקן מפראג.

ג

משפחתו החדשה של רב הצוב גאון

והנה, פירוש יחסו של רב האי גאון לא היה ידוע רבות בשנים, מלבד דורות אחדים בלבד. וכך עולה לנו מתוך הספר הנודע "אגרת רב שרירא גאון":

שחזור חורבות בבל הקדומה

עקביה. (יג) בן רב נחמיה. (יד) בן רב נתן. (טו) בן רב ענן. (טז) בן שפט. (יז) בן יוחנן. (יח) בן נחום. (יט) בן רב הונא. (כ) בן רב נתן דעוציתא. (כא) בן חזקיה. (כב) בן נעריה. (כג) בן שמעיה. (כד) בן שכניה. (כה) בן עובדיה. (כו) בן ישעיה. (כז) בן חסדיה. (כח) בן ברביה. (כט) בן חנניה. (ל) בן משולם. (לא) בנו של זרובבל בן שאולתא.

● ● ●

ברם, יחסו נפוץ זה, למרות שמקורותיו קדומים ביותר, אך אינו ברור ופשוט כלל. שכן, הפסוק עצמו מבחינו. מעיון בספר "דברי הימים", (א', ג', פסוקים יט-כד), נמצאו למדים על התקצרות שרשרת הדורות.

ועתה, שימו לב קוראים יקרים. אחת המקורות הקדומות ליחס זה, הוא הספר "סדר הקבלה" ל"הראב"ד, המפרט בתחילת הספר את יוצאי חלציו של יהויכין אבי שאולתא דוד מלך ישראל. וזה יכנה מלך יהודה מבני בניו של שלמה בן דוד מלך ישראל. וזה לשונו שם:

(א) "יהויכין. (ב) שאולתא בנו. (ג) זרובבל בנו. (ד) משולם בנו. (ה) חנניה בנו. (ו) ברביה בנו. (ז) חסדיה בנו. (ח) ישעיה בנו. (ט) עובדיה בנו. (י) שכניה בנו. (יא) שמעיה בנו. (יב) נעריה בנו. (יג) חזקיה בנו. (יד) ע"כ].

ושבו, לכאורה נמצא כאן לפנינו יחס ברור, דור אחר דור, בדיוק כמו שראינו למעלה. אולם, מה נעשה כאשר הפסקו עצמו מכחישו, וכאמור.

● ● ●

אלא שדווקא כאן, בלשונו של הראב"ד, נוכל למצוא פתרון מתקבל על הדעת, כאשר נעמיד את הרשימה בצורה שונה מעט, ומבלי לשנות או להוסיף כל מלה אחת נוספת בתוך דברי הראב"ד עצמו, מלבד תוספת ביאור בתוך סוגריים מרובעות, ובהצגה שונה מהאופן שבו נכתבו שמות הדורות ברצף אחד וישר. והנה, מעתה, לפנינו רשימה מדהימה בדיוקנותה, המתחלקת כאן לשבעה חלקים מודייקים ומסודרים להפליא. שימו לב:

[דור ראשון] — יהויכין.
[דור שני — בני יהויכין:] (א) — שאולתא בנו. (ב) — זרובבל בנו. [כל אלו אחים המה, וכולם בניו של יהויכין.]
[דור שלישי — בני זרובבל:] (א) — משולם בנו. (ב) — חנניה בנו. (ג) — ברביה בנו. (ד) — חסדיה בנו. [כל אלו אחים המה, וכולם בניו של זרובבל.]
[דור רביעי — בני חנניה:] (א) — ישעיה בנו. (ב) — עובדיה בנו. (ג) — שכניה בנו. [כל אלו אחים המה, וכולם בניו של חנניה.]
[דור חמישי — בני שכניה:] (א) — שמעיה בנו. [דור שישי — בני שמעיה:] (א) — נעריה בנו. [דור שביעי — בני נעריה:] (א) — חזקיה בנו.

ב

צאצאיו החדשים של רב האי גאון

ספרי היוחסין מציינים על רבי יצחקי הוקן מפראג, שייחסו עד רב האי גאון מבואר בשתי מקורות. האחד — בהקדמת הספר "עבודת היום" על "אורח חיים", [שמן המלא של הספר, שנדפס בשנת תרכ"ח, הוא: "סדר עבודת היום"]. והשני — בנוסח מצבתו קבורתו אשר בפראג, וכפי שנזכר במלואו ב"מגילת היוחסין למהר"ל מפראג", שנדפס לראשונה בסוף הספר "מטה משה".

אך כל זה אינו נכון. ראשית, בעל ה"עבודת היום" אינו מעתיק את דבריו ממקור אחר כלשהו, ודבריו אינם אלא השערה בעלמא, וכפי שהוא כותב שם מפורשת, שמאחר שעל מצבת קבורתו נכתב שהוא היה מגזע רבותני ה"גאונים" אשר התייחסו לבית דוד המלך ע"ה, אם כן מוכרח להיות שהוא מבני בניו של רב האי גאון, שהיה הוא היחיד ששורר מאותם ה"גאונים" המיוחסים לבית דוד. ולא עוד, אלא שבספר "עבודת היום" אינו מפרט כלל את כל הדורות — בן אחר בן ממש — החל מרבי יצחקי הוקן ועד רב האי גאון, והוא אינו מוסיף אף לא שם אחד כלשהו ביניהם, ולא הוא המקור לאותם השמות המזויזפים והידיועים הנפוצים בספרי היוחסין.

● ● ●

ולמעשה, כבר כתבנו בעבר, שכיום אנו יודעים שלא מחובר כלל יחסו כלשהו לבית דוד על מצבתו של רבי יצחקי הוקן, ונפלה טעות בפענוח מצבת קבורתו שנדפס לראשונה בספר "מטה משה", ומשם — לספר "מגילת

ויתילדו

מושה אריה הרל"פ — אב"ד דק"ק טרעפטינא — ומוח"ס "דברי חפץ", נדפס סדר היוחסין שלהם.

לימים, נעקם משם גם על ידי בן משפחה נוסף — ה"ה הגאון רבי זבולון הרל"פ — אשר היה נצר למשפחת הרל"פ מצד אחת מן האמהות במשפחת אבותיו, וכתב היד של העתקה זו שרד עד עצם היום. ר' זבולון הוא אביו של הגאון הנודע רבי יעקב משה הרל"פ — בעל "מי מרום" ו"בית זבול" רבה של שכונת "שערי חסד" בירושלים — שנפטר לפני כשישים שנה.

מגילת יוחסין זו, לא נודע לנו מי כתב אותה, אך אנו יודעים שלפני הדפסתה בספרים הנ"ל, היה לה נוסח אחר ושונה מהנדפס שם, וכפי שנדפס לראשונה בספר "עומר מן", כפי שקיבל המחבר מאת הגאון הנודע רבי נתן נטע הכהן דאנער אב"ד דק"ק קאלבינא, אשר קיבל אותה מבני משפחת הרבנים הגאונים הנ"ל.

כתב היוחסין, מפרט את שושלת המשפחה, דור אחר דור, בן אחר בן, בלי שום דילוג, עד דוד המלך ע"ה. כאמור, סדר היוחסין הלזה נדפס על ידי עורכי חיבוריו של הגאון הקדוש ממנויריטש, ונדפסו בראש חלק מספריו. איננו יודעים עד היכן כתב הגאון המחבר עצמו, ומהיכן הם ההשלמות וההוספות המאוחרות שנוספו לאחר מכן על דבריו.

ככל הנראה, היתה קיימת מסורת כלשהי שהם נמנים עם צאצאי ראשי הגולה, ממשפחת זרובבל בן שאולתאי, אשר היה מבני בניהם של מלכי בית דוד המלך ע"ה, אלא שפירוט הדורות למעלה בקדוש — דור אחר דור — לא היה ידוע, ואיננו יודעים מי הוא זה שהשלים את החוליות החסרות.

ואכן, אנו יודעים ממקור נוסף שכן היה מקובל במשפחת הרל"פ המיוחסת, שהם נמנים עם צאצאי מלכות בית דוד. וכך גם נכתב על מצבת אחת מבתות המשפחה, ה"ה הרבנית מ' חיה חרל"פ ע"ה, זקנתו של הגאון רבי יעקב משה הרל"פ זי"ע, שנפטרה ביום ב' באייר שנת תרכ"ד, שנים רבות לפני הדפסת מגילת היוחסין בתוך חיבוריהם של הרב ממנויריטש, ומנוחתה ככוד בהר הזיתים, שאביה היה מן המיוחסים לבית דוד המלך ע"ה. [נוסח מצבתה נדפס בספר "חלקת מחוקק", המכיל העתקת נוסח מצבותיהם של הגמנים בהר הזיתים].

מדוע לא ניתן לקבל את מגילת היוחסין הלזו ככתבו וכלשונו? ובכן, בין הדמויות המופיעות במגילת יוחסין זו, הוא רבי גדליה בן יהוא בעל ה"שש"שלת הקבלה", אשר היה — על פי עורכי המגילה — אביו של רבי יהודה בן יהוא, אביו של רבי דוד בן יהוא. וכאן, מופיע יחוס מפורט עד דוד המלך, יחוס אשר לא היה ידוע לסבא הגדול בעל ה"שש"שלת הקבלה", וכפי שהוא מצייץ בספרו את עצם היחוס עד דוד המלך כדבר המוטל אצלו בספק. זאת ועוד, בכתב היוחסין הלזה, מצאנו שוב בן "חדש" לנשוא פרקניו, ה"ה רב הצוב גאון הנ"ל, ה"ה רבי דוד ריש גלותא, זקנו של רבי דוד בן זכאי ריש גלותא, אשר עד כה ידענו שהוא היה מבני בניו של בוסתנאי, וכאן, הוא הפך להיות בנו של רב הצוב גאון, ה"ריש גלותא" האחרון הנזכר ב"סדר עולם זוטא"...

ולא עוד, אלא שאם נצוץ יחד את כל סדרי היוחסין המחוברים שבפרקניו, נסכם את שמותיהם של בניו ה"חדשים" — הבלתי ידועים עד כה — של רב הצוב גאון, נמצא, שה"אמורא" אבוא — אביו של ה"אמורא" רבה בר אבוא, היה "אחיו" של רבי דוד ריש גלותא...

פרק שני

ליחוסו של רבי יהודה החסיד

א

נכדו של רבי אלעזר בן עזריה...

באופן שלפנינו, נעלה שוב בפני הקוראים הקריים הייז את הברור המעניין שהתגלגל ובא לפתחנו, ואשר כבר

ל"ח — תוספת לגליון המודיע כ"ב בכסלו תש"פ

הזכרנו אודותיו בעבר, בעקבות מעקב אחר המקורות אלו המציינים את יחוסו של אחד מגדולי רבותינו ה"ראשונים" זי"ע — ה"ה רבי יהודה החסיד בעל ספר חסידים — כנצר משרשיו של עזרא הסופר.

...

בכמה ספרי יוחסין נמצא כתוב לאמור, אשר יחוסו של רבינו יהודה החסיד בעל ספר חסידים זי"ע, משתלשל ועולה עד האמורא דק' רבי עזרא, אשר היה מבני בניו של התנא האלקי רבי אלעזר בן עזריה, שהיה מבני בניו של עזרא הסופר ע"ה — כנודע.

והנה, מאחר שחפצים היינו לדעת איה מקורו טהור, ואם נאמן עלינו היחוס המחודש והמפואר הלזה, פתחנו את ספרי היוחסין לעיין בהם, והנה "גענו ומצאנו"... אכן, מדובר בחידוש נפלא מאין כמותו בדבר יחוסו הקדום של רבי יהודה החסיד בעל ספר חסידים, אשר מקורו יוצא מתוך העיין בדברי ה"עדינות" אודות הזכור של איוב...

...

ומצוא הדברים למדנו פעם נוספת מדוע חייבים אנו לברוק "הדק הטיב הטיב הדק" את כל ציוני המקורות של כל כתיב היוחסין כולם, ודווקא מתוך הספרים עצמם, ומבלי להסתמך כלל וכלל על העתקות וציטוטי לשונות כמובן... וכוללתהן:

ב

הסבא [החדש] מצד האם: רבי עזרא בר בריה דרבי אבטולס...

הזכרנו בעבר את הספר הנדיר "קול ברמה" אשר חיברו הגאון רבי אפרים הלוי רינגנשבורג מירושלים ובסוף ימיו בתל אביב, [ומלפנים שם משפחתו סמאלענסקי]. הספר נדפס ככל הנראה פעם אחת בלבד, בירושלים, בשנת תרס"ט, וכמעט שאינו כנמצא כיום הזה.

אודות מהימנותה של מגילת היוחסין שבספר, כבר הרחבנו בעבר, ו"לא אמרו רבנן דבריהם בכפילא". עתה

קטע של יחוס ראשי הגולה ומלכי בית דוד לדורותיהם מתוך הגניזה הקהירית

הפעם, לא באנו כי אם ללמד על תופעת "גלגולי יוחסין" שרבו כמו רבו באותן מלילות היוחסין אשר אינם נשענים על "מסורת אבות ירשו בנים", כספרי היוחסין הקדומים והמקוריים, ואינם כי אם חיבור מחודש של "ליקוטי תר" ליקוטי", הנוניים על פי רוב על "לימודות" ו"פלפולים" בנוסף ל"העתקות" הרבות ממקורות בלתי מבוקרים, וניצוא בזה.

...

והנה, במגילת היוחסין הנ"ל, אנו מוצאים ההעתקה מתוך הספר "תולדות החסידים", אשר שם נכתב — כך על פי דברי עורך המגילה — על אחד מראשי משפחתו, ה"ה רבינו יהודה [הלוי!]: החסיד בעל ספר חסידים, שהוא היה נכד — מצד אמו — של האמורא רבי עזרא בן אבטולס...

ובלשונו: "וקיינו, ראש משפחתנו, אשר אנו מיוחסים עד כבודו, הוא הגאון המאור הגדול רבינו יהודה החסיד בעל ספר חסידים. כתוב בספר 'תולדות החסידים', כי מצד אמו, היה נין ונכד לאמורא רבי עזרא בן אבטולס — הנזכר בנמרא, דור עשירי להתנא רבי אלעזר בן עזריה, דור עשירי לעזרא הסופר — שכתוב יחוסו ב'דברי הימים' עד אהרן הכהן" ע"כ.

...

כוונתו אל מי שזכור במסכת מנחות דף נ"ג ע"א אודות מעלות היוחסין, ו"הל המרא שם: 'אמרו ליה רבנן לרבי פרידא, רבי עזרא, בר בריה דרבי אבטולס, דהוא עשירי לר' אלעזר בן עזריה, דהוא עשירי לעזרא — קאי אבבא. אמר, מאי כולי האי? בר אורייא הוא — יאי, אי בר אורייא ובר אבהן — יאי' וכו'.

ג

המטרה: מצמצמים את מרחק הדורות...

את הספר "תולדות החסידים" הנזכר כאן, חיבר הרב מנחם אליעזר מאהליער מנצאנו, ונדפס בקראקא בשנת תרנ"א. ח"י שנה טרם הדפסת ה"קול ברמה" ברם, מה נעשה כאשר מתוך העיין שם בספר, למדנו שהמעתיק לא ראה את הדברים בתוך הספר, ולפינו "ליקוטי בתר ליקוטי" ו"העתקה מתוך העתקה". שכן, בספר "תולדות החסידים" לא נזכר כלל שהיחוס בא מצד "אמו" של רבי יהודה החסיד.

ולא זו בלבד, אלא שגם לא נזכר שם כלל כל היחוס הנ"ל, עד רבי עזרא בר בריה דרבי אבטולס ועד רבי אלעזר בן עזריה, כי אם זו בלבד שהוא היה מצאצאיו של עזרא הסופר...

...

כנראה, שהמעתיק הוסיף שני פרטים אלו מדילי. ומדוע הוא הוסיף את הפרטים הללו? ראשית, מאחר שרבי יהודה החסיד הרי לא היה "כהן", ברור מאליה אם כן שהיחוס ל"עזרא הכהן" חייב להיות מצד "אמו" ולא מצד "אבותיו"...

...

זאת ועוד, מאחר שהמעתיק מתייחס עד "עזרא הסופר" אשר חי מאות בשנים לפניו, ובינו לבין רבי יהודה החסיד הרי היו עוד הרבה דורות, והרי הלכה רווחת היא שאנו צריכים "למלאה" את הדורות שביניהם. מה עושים? מחפשים את צאצאיו המפורסמים של "עזרא הסופר", אלו המוכרים וידועים לכל ידוע ספר, ואיתם ממלאים את החסר...

והנה מצאנו ב"ה את שביקשנו. מצאנו גמרא מפורשת שבו למדנו על האמורא רבי עזרא הנ"ל, שהוא היה נכדו של רבי אלעזר בן עזריה אשר היה נכדו של עזרא הסופר. מעתה, הרי יש לנו פתרון מוצלח "להשלים" את פער הדורות, על ידי שנוכנים את שניהם גם יחד לתוך שלשלת הדורות...

נואל יהי דבר זה קל בעיניכם — קוראים נכבדים, ולידיעתכם ולתשומת לבכם, כך בדיוק זה עובד... אין ספור שושלות יוחסין קדומים המשתלשלים ועולים עד לרבותינו הראשונים כמלאכים, ועד לקדושי אומתנו — התנאים והאמוראים זי"ע, נתברר לנו שהם לא נמסרו כלל במסורות משפחתיות, כי אם "נצורו" בצורה זו בלבד [...]

ד

הסבא רבי שמעון: מ"מאנש" ועד "מגנצא"...

ועתה, נתיי ספר נחזי. נבדוק מה בדיוק כתוב בספר "תולדות החסידים", ומה הם המקורות של המחבר, ומנין למד שרבי יהודה החסיד היה מצאצאיו של עזרא הסופר? ואכן, הוא מצייץ בהערות מקור מדוייק, והא לך את לשונו שם. אחר שהוא מפרט את שמות אבותיו ואבות אבותיו של רבי יהודה החסיד, הוא מוסיף ומציין: "ובקבלה, שמקורו מאנשי כנסת הגדולה, מעזרא הסופר". וכאן בא "אות הציון" ל"הערת" שבשולי הגליון, ובו הוא מציין את מקורו המדוייק של ידיעה מחודשת ובלתי נודעת זו: ספר "סדר הדורות" ד"א תתנ"ו! מציין, עתה, שוב שנית "נית ספר — סדר הדורות" — ונחזי" מה כתוב בה...

הנה, זה לשון ה"סדר הדורות": "רבי שמעון הגדול" ממונצא, כתב 'זן דיון', מאמר י"ב, חיבר 'ספר עדינות', ובקבלה, שמקורו מאנשי כנסת הגדולה, מעזרא הסופר."

...

למעשה, משתלשל ועולה יחוסו של רבי יהודה החסיד למעלה למעלה עד רבי שמעון ממדינת מאנש. מסתבר, שהמחבר זיהה בטעות את רבי שמעון זה — הסבא הגדול של רבי יהודה החסיד — עם רבי שמעון הגדול ממונצא...

ברם, לכל הפחות אנו מוצאים אותו מציג מקור מציין לשיתו, שחסבא — רבי שמעון הגדול ממונצא — היה אכן מצאצאיו של עזרא הסופר.

...

ולהרחבת הידיעה. כך מפורט יחוסו של רבי יהודה החסיד בעל ספר "חסידים", אביו, רבי שמואל החסיד, היה בנו של רבי קאנימוס חזקן — אשר ישב במגנצא עד שנת תתנ"ו, והיה מחיידים בעיר שנצלו, ונפטר באשפירא בסביבות שנת ד' אלפים תתפ"ו, ומשם העבירוהו למגנצא — עיר ומקום קברי אבותיו. שינוי נוסחאות מציגים בפרוט יחוסו למעלה בקדוש, והצד השונה שבהם שכולם עולים למעלה בקדוש עד רבינו שמעון ממונצא. [וראה ספר "יחוס הגדולים" עמוד רצ"ג, ועוד].

על רבי שמעון ממסר [בנוסחאות הנפוצות] שהוא "יסד אזהרת אתה הנחלת", ועל אביו — רבי אליהו חזקן ממסר

שהוא "יסד אזהרת אמת יהגה חכר", וראה עוד בספר "אוצר הגדולים אלופי יעקב" נח"ט עמוד כ"ב סימן תנ"ח. על לקינו רבי משה'ס הגדול בן רבי קלונימוס — נמסר שהוא "חיבר הרבה פיוטים אשר הרבה מהם נמצאים במחזור אשכנז שבימינו כמו פיוטי סדר עבודה למוסף יום הכיפורים ועוד".

פירוט יחסו של רבי יהודה החסיד מתבסס על העתקת המהרש"ל בספר תשובותיו בסימן כ"ט מתוך כתב יד ישרן [אשר יש המייחסים אותו לִהרא"ש], ושם מסכם הכותב את דבריו, שכל ה"חסידים" כולם — צאו מזרעו של רבי משה'ס הגדול הנ"ל, ובין השמות המנויים בין משפחות אלו — הוא **רבי שמעון הגדול ממונצא** — אשר מזוהה כאן בטעות על ידי מחבר הספר "תולדות החסידים" כרבי **שמעון מנאנש**.

ה

שושלת היוחסין המפוארת של...ספר "עדינות"!

ונשוב לענין ראשון. לכאורה, יש לנו כאן מקור מצויין שרבי **שמעון הגדול ממונצא** היה מצאצאיו של **עזרא הסופר**. ולפי הלך מחשבתו של מחבר הספר "תולדות החסידים", הרי שיחוסו של רבי **שמעון** זה מתחבר ליחוס אבותיו של רבי יהודה החסיד.

ניחא. ברם, עתה שומה עלינו לפתוח את המקור ולעיין בו. להיינו, לבדוק את הדברים מתוך הספר "דן ידיו" — ה"ה ביאורו של המקובל הנודע רבי **שמשון מאוסט**–**ראפאלי** זי"ע על הספר "קרניים" של המקובל רבי אהרן מקרדינא זי"ע.

-
-
-

"הטו אזנכם". רבי **שמשון מאוסטראפאלי** מתייחס שם ל"ספר עדינות" הנזכר שם ב"ספר קרניים", במאמר י"ג [ולא: י"ב], ה"ה הספר הקדוש שמפורסם בעולם כחיבורו של רבי **שמעון הגדול ממונצא הנ"ל**, וז"ל: "וזהו שכתוב בספר 'עדינות', וזוברים אבלו איוב, מרמז לזה". עכ"ל.

ועל כך מעיר המקובל הק' רבי **שמשון מאוסטראפאלי** בפירושו "דן ידיו", וז"ל: "הנה הספר 'עדינות' חבירו רבי **שמעון הגדול**, ואמרו בקבלה, שמקורו (של הספר 'עדינות' – כמובן...) **בא מאנשי כנסת הגדולה, מעזרא הסופר**, והוא כולו קדוש קדשים פלאות גדולות, ונמצא אתנו קצת ולא כולו, כי שמעתי שגנבוהו עכ"ו"ס... עכ"ל".

-
-
-

כלומר. אין כאן כל דיון על יחסו של רבי **שמעון ממונצא**, כי אם הבאת דעות שונות בענין מחברו של הספר "עדינות"... שכן, לפי הדעה שהיתה נפוצה בימיו של הכותב, הרי שמחבר הספר "עדינות" הוא רבי **שמעון הגדול ממונצא**, ועל כך מוסיף רבי **שמשון מאוסטראפאלי** דעה חדשה, ולפיה, מחברו אינו רבי **שמעון ממונצא**, כי אם **עזרא הסופר ואנשי כנסת הגדולה**. כאשר הוא מציין את המקור לדעה זו — שכן "אמרו בקבלה".

ועתה, שימו לב — קוראים יקרים — כיצד התגלגלו להם הדברים מספר לספר, ודברי הקדוש רבי שמשון זי"ע הורקו מכלי אל כלי, עד שהפכו לפתע פתאום לשמש כ"מקור" קדום ליחסו המדומה של רבי **שמעון הגדול ממונצא** — שהוא כביכול מצאצאיו של **עזרא הסופר**... ולא זו בלבד, אלא שלאור השיבושים ביהיויו הנכון של רבי **שמעון ממונצא** — המחובר היחוס המיוחד של ההשגה להתגלגל, עד אשר הגיע לפתח בית אבותיו של רבי יהודה החסיד... וחזרו חלילה — עד לנכדו של **עזרא הסופר** — ה"ה האמורא רבי **עזרא** — נכדו של התנא רבי **אליעזר בן עזריה**...

פרק שלישי

צאצאי התנאים רבי חנינא בן תרדיון ורבי זכריה בן הקצב

א

"והארץ הנה רחב"ת ידיים"

ידוע מה שכתבו המקובלים הקדמונים בשם הדר"י הקדוש זי"ע, על הפסוק שקראנו זה עתה ביום שבת קודש פרשת "וישלח", "והארץ הנה רחבת ידים לפניכם", שרמז כאן על ששתו של התנא הקדוש רבי **חנינא בן תרדיון**, הרמזו בראשי התיבות של שמו בנטריקרון של תיבת "רחבת", ר"ב חנינא בין תרדיון.

-
-
-

שער הספר דן ידיו על ספר קרניים שבו נזכר יחוסו של הספר "עדינות"

והנה, במשפחתו של הגאון רבי **מרדכי דוד אב"ד דק"ק סוויסלאמש**, מצאנו יחוס מעניין ובלתי מצוי. על פי מסורת המשפחה, נמשך יחוסנו עד **התנא רבי חנינא בן תרדיון**. על פי מסורת משפחתו, היה אכן שם משפחתו של ראש משפחה זו, "**חב"ת**", שבתר לעצמו כינוי שם משפחה זה, לזכר יחסו המפואר ועל שמו של הסבא הגדול התנא קדישא **רבי חנינא בן תרדיון**.

ב

יחוס משפחת חב"ת

ואלו דברי הגאון **מסוויסלאמש הנ"ל** בהקדמת חיבורו "דברי דודים", בפירוט סדר יחסו מכל הצדדים. וזה לשונו: וידעתי כי אין זכותי גדול ב"ל כן, אך אני באתי לבקש מלפניו בזכות אבותי הקדושים, כי הנני חוטר מגזע גאוני ישראל וקדושי עליון. אבי, הרה"ג ר' חיים שבתי זצ"ל, אשר ה' נקרא בפי כל 'חיים מתמיד', ה' בנו של הרה"ג מ' דוד, חתנו של הרה"ג מ' ישעי', חתנו של הרה"ג מ' יצחק, בן הגאון הגדול המקובל האלקי מ' ארי' ליב הלוי עפשטיין אב"ד דקניגסברגו כנעמ"ח ספר 'הפרדס' ו'אור השנים' ועוד ספרים.

בהרה"ג מ' מרדכי הלוי פו"מ דגליץ הוראדנא, בהרה"ג מ' יהושע הלוי עפשטיין מוויז'נא, בן בנו של הגאון הגדול רשכב"ה מ' אברהם הלוי עפשטיין אב"ד דברביסק, אשר הובא בתשובת ה"ה, ובתשובות פני יהושע' כמה תשובות מאתו, בהגאון מ' מאיר הלוי עפשטיין, מגזע הגאון הגדול רשכבה"ג מ' נתן הלוי עפשטיין, המיוחד כמה פעמים בתשובות מהר"ם מיניץ.

-
-
-

אא"ז הגאון בע"ל 'הפרדס', ה' חתן הגאון מ' אלכסנדר פו"מ דגליץ סלוצק, בהגאון מ' אלכסנדר, חתן הגאון החסיד מאור הגולה מ' יהודה יודיל אב"ד דקאוולא, בהגאון מ' משה, בהגאון מ' צבי הירש סבא, בהגאון הגדול מ' יוסף יוסקי אב"ד דלובלין, נכד הגאון איש אלקים מהר"ל מפראג.

אא"ז הרב ר"י רבני יצחקן בדר"ש רבני שבתי, ה' חתן הרב כו' מ' דוד הלוי אפרתי מסלוצק, שהיה נין ונכד להגאון הגדול הקדוש בע"ל של"ה ז"ל, וה' חוטר מגאונים גדולים, עד שה' נחשב ממיחסי סלוצק.

-
-
-

אא"ז הרב מ' שבתי, ה' חתן הרב הגאון ר' **אליעזר פרוינער**, בן הרב הגאון הגדול מ' חנוך הענין אב"ד דקא"ווארע וזאב"חוריא, בן הגאון הגביר הצדיק מ' יהודא

מתחם קבר דוד המלך ע"ה בירושלים

יסו"ד דוויז'נא, בהגאון מ' **אליעזר חב"ת**, דור אחר דור, כולם גאונים וקדושי עליון, עד התנא הקדוש רבי **חנינא בן תרדיון**, וכי מופאת זה ה' בנו משפחת הגאון היסו"ד — חב"ת, על שם התנא הנזכר.

והגאון ר"י סו"ר, ה' חתן הגאון הגדול מ' ליב, כנמצא חתום בפנקסי ווילנא על פסק דין בשנת תס"ח, בן הגאון הגדול המפורסם בדורו מ' ישראל הריף אב"ד דאלק, והגאון ר"י ליב, ה' חתן הגאון הגדול המפורסם בדורו מ' הילל אב"ד דוויז'נא, ומקודם ה' בחעלמא, בן הגאון המפורסם בדורו מ' יונה הלוי, נכד הגאון הגדול המקובל אלקי מ' **אליעזר בעה"מ מנשי** ה' ווסף לקח, והגאון מ' הילל ה' חתן הגאון המפורסם בדורו מ' יוסף.

-
-
-

ואא"ז הרב הגאון מ' **אליעזר מפרוין**, ה' חתן הגאון המפורסם בצדקתו מ' מרדכי מרגליות, חתן הרב הגאון הצדיק מ' שמואל שיק, שה' אביו של הגאון מ' חנוך הענין שיק אב"ד דשקלאב, נין ונכד להגאון הגדול רשכבה"ג מרן יום טוב ליפמאן בעהמ"ח תוספות זי"ט.

וקבלתי מכתבים מש"ב הרב המופלג ירא אלקים באמת הישעי מ' יהושע העשיל הויז'נערין מלאד, שראה בילדותו את סדר היחס של אא"ז הרב מ' שבתי אצל אחד מבני משפחתו, וה' כתוב עד הש"ך, והמ"ן, ועוד מגאונים, ושמע מאא"ז הרב ר' משה, בנו של אא"ז הרב מ' שבתי, ואמר, כי אביו ה' נקרא על שם הש"ך.

-
-
-

ואבקש מה' שלא ימוש התורה מפי זרעי וזרע זרעי עד עולם. יום ב' כ"א ימים לחודש תמוז שנת תרס"א. נאום מרדכי דוד בעהמ"ח ספר 'דן מרדכי' ורבנדן דוד' ו'חמד מרדכי אב"ד דסוויסלאוויטש, בא"א הרה"ג מ' חיים שבתי זצ"ל, בהרה"ג מ' דוד, בהרב מ' יצחק, בהרב מ' שבתי, שה' נוי'ז לבעל הש"ך והמ"ן [עכ"ל ה"דברי דודים" בהקדמתו].

ג

"מפעלות יהודה אשר גבר באחיו"

הספר "דברי דודים" — על "שיר השירים" — נדפס בוילנא בשנת תרס"ב, וכאמור, בהקדמת המחבר, פירט את סדר יחסו למעלה בקדוש, עד כמה שידו מגעת, (ונעתק בחלקו בספר "קרן ישראל", עמוד קפ"ח, על ידי הגאון רבי יום טוב ליפמאן ראקאוו מלונדון שליט"א). והנה, פרטים רבים מיוחס זה, נתייסד ככל הנראה על הספר "תולדות אנשי שם", (מאת הרב דוד מעיביל אפרתי), שנדפס כבר בשנת תרל"ה. ושם, נדף ט' ע"א], מצאנו את היחסו כנצר משרשיו של **התנא רבי חנינא בן תרדיון**, בראש רשימת תולדותיו של היסו"ד מוויז'נא, [נה"ה: הרב יהודה ס'פרא ידיינא דק"ק ווילנא], בלשון זה:

-
-
-

"מפעלות יהודה אשר גבר באחיו, ויפעל ישועות בקרב ישראל, כן פרשת גדולתו, שמונו לנו לקו, לדבר ולהאריך בזה ברצות השם ית"ש בקרב הימים, בחלק ב', ועתה עלינו אפוא להעיר, מקור מטטי מי יהודא יצא. והנה, האף אמנם, כי מפי נכדו — אאמו"ר הרב הגאון זצ"ל — שמעתי, כי היה לאביוהו, אא"ז הגאון מו"ה אליעזר פרוינער זצלה"ה, כתב יחד זקנו היסו"ד, איש אחר איש, כולם צדיקים, כולם קדושים, עד התנא הקדוש רבי **חנינא בן תרדיון**, וכי מפאת אלה היה גם כינוי משפחת אא"ז הגאון היסו"ר, חב"ת, בראשי תיבות, על שם **התנא הנזכר**. אך בעונותינו הרבים, חשכו עינינו, ולא זכינו ליהנות לאורו, ואין לנו כי אם להעיר אשר ידענו, היותו בן לגבר צדיק ותמים במפעליו, הרב המפורסם חסיד ועניו, מוהר"ר **אליעזר חב"ת**, אשר יחסו נאבד מאתנו, ואשר ידענו היותו מתייחס לצאצאות שרי ישראל, עד **התנא** הק' ר' **חנינא בן תרדיון**. [עכ"ל].

ד

יחוס שנתגלה מן השמים

ואגב. מצאנו יחוס נוסף לאחד מן התנאים, אך לא יחוס שעבר במסורת, כי אם יחוס שנתגלה לו מן השמים לאחד מראשי המשפחה, שנוע בדורו כאיש קדוש מאוד נעלה. מקורו, בדברי מחבר הספר "לקורות עיר ראסין ורובניה", ה"ה הרב משה מרקוביץ, (עיי"ש עמוד ט'), בתוך רשימת תולדות חייו המופלאים של הגאון הק' המקובל רבי שמואל חסיד מראסין זי"ע, (שנולד בשנת תקי"א, ונפטר בשנת תקצ"ד), וזה לשונו:

עוד כתב לי הרה"ג החכם השלם מו"ר יצחק אייזיק בך מובנים שיח' מעיה"ק ירושלים ת"ר, נכדו של הגאון מוהר"ש יחיד הנ"ל, כי שמע ממר אביו ז"ל, כי אביו, הגאון מוהר"ש חסיד הנ"ל, אמר לו, כי פעם אחת גילו לו מן השמים, כי הוא נצר מגזע **התנא רבי זכריה בן הקצב**, המוכרז כמה פעמים בש"ס, ויחובו של רבי זכריה ולמעלה, הוא נצר מגזע דוד המלך ע"ה, זי"ע". [עכ"ל].

תוספת לגליון **המודיע** כ"ב בכסלו תש"פ – ל"ט